

ikke paa Lyden. En kraftig Konservatisme gør sig som Regel gældende, og man finder derfor ofte ældgamle Stavemaader bevaret, hvor Overensstemmelsen med vor Tids Dansk gaar helt tabt. Sker der Fornyelser, er det ofte paa Grund af »filosofiske« Overvejelser; man søger at bringe mere »Mening« ind i Navnene, f. Eks. naar man skriver Nørbæk for Nørbeg, Viby for Vibøge. Naar man skal søge at bringe Navnene i Overensstemmelse med Nutidens Krav, maa man derfor dels fjerne de Minder om ældre Ortografi (f. Eks. Bogstaver som x, z, u for v, ph for f; i Sønderjylland alle de tyske Bogstaver og Forbindelser), og dels rense Navnene for de »Forbedringer«, de har været Genstand for, ligesom man ved Restaureringen af ældre Kunstværker først søger at fjerne senere Tidens Overmalinger med varsom Haand. — Men i mange Tilfælde vil man vist ikke straks blive tilfreds med Resultatet; forhaabentlig vil det dog være noget, man kan yænne sig til ligesom saa meget andet nyt, og med Tiden blive glad over.

SØNDERJYSKE FOLKEMINDER.

Af H. Grüner Nielsen.

Da en almindelig Oversigt over sønderjysk Folkeskik, Folketro og Folkedigtning ikke foreligger nogensteds, vil jeg forsøge her at give en Orientering i det spredte, ofte lidet tilgængelige, Kildemateriale, der forefindes. For dog ikke at nøjes med en *Litteraturfortegnelse*, men for ogsaa — om det end kun bliver paa et enkelt begrænset Omraade — selv at give et kulturhistorisk Bidrag til Belysning af sønderjysk Almuelev, meddeler jeg først paa Grundlag af hele det mig bekendte Materiale en Oversigt over de vigtigste Folkeforlystelser, der i Sønderjylland i ældre Tid findes knyttede til de folkelige *Fester* paa de forskellige Aarstider og i Familielivet. Jeg medtager kun de rent selskabelige Forlystelser, derimod ikke de overtroiske Forestillinger

og Skikke, der mere i det dulgte brugtes i Tilknytning til Festerne. Men selv med denne Begrænsning har det naturligvis været mig umuligt at tage alle Træk med. Jeg behøver næppe at gøre opmærksom paa, at de nedenfor opregnede Skikke ikke er specielt *sønderjyske* i den Forstand, at de kun bruges i denne Landsdel. Tværtimod genfindes de saa godt som alle i andre Egne af Danmark, og meget er for Resten Fællesgods i nord-europæisk Bondekultur. Det særligt sønderjyske maa søges dels i Skikkernes Udførelse i *Enkeltheder*, dels i selve den Omstændighed, at Befolkningen har fundet for godt at optage saa mange af dem og føre dem videre fra Slægt til Slægt. Imidlertid vilde det være ukorrekt at tale rent i Almindelighed om sønderjysk Bondekultur; dertil er Landomraadet for stort, selv om man kun medtager det o. 1850 dansktalende Omraade. Der har sikkert altid været mærkbar *Forskel* paa Kulturen i de velhavende østlige Egne (Sundeved og Als) og den i de fattigere Hedeegne. Levemaaden blandt Skipperbefolkningen paa Rømø er igen noget for sig. For ikke at vildlede anfører jeg derfor i det følgende altid, fra hvilken Egn min Meddelelse stammer, Derimod anfører jeg intet om de enkelte Skikkens Udbredelse udenfor Sønderjylland og om deres oprindelige Betydning. Enhver vil med Lethed finde Oplysning herom i Feilbergs »Ordbog« og sammes »Bondeliv« og »Jul«, samt i Troels-Lund: »Daglig Liv« og Handelsmann: »Weinachten in Schleswig-Holstein« (Kiel 1866). Om Plovgangens Udbredelse i Tyskland og England giver A. Olrik Oplysning i Da. Studier 1910; Plovgang har ogsaa været brugt i Midtsjælland i 19. Aarh. —

Det var Skik i Sønderjylland, at straks nogen var død, blev der *ringet* med Kirkeklokken, Alle Mænd, der hørte Klokkelyden, lettede da paa Hue eller Hat. Man vaagede over den døde. Det blev kaldt *Ligvej*t (Ligvagt) og gik for 200 Aar siden saaledes til: »Naar de unge Folk om Aftenen var samlet, faldt de alle paa Knæ og bad Fadervor, derpaa opstod de at lege. Der blev og sagt, naar de samlede og én efter anden indkom i Stuen, hvor Liget stod: »Gud give det salige Lig en glædelig Opstandelse«. Derefter blev Skuepladsen eller Ballet aabnet.

En agerede Præst med en Øgepude om Halsen, han viede et Par Folk, og disse blev overøste med en Skaal Vand. Man legte om Pant. Det fornemste var at *danse* og synge om den dødes Kiste, især sluttet Trinddans. Man kvædede til Dels der- ved, til Dels sang man og Viser. I Dagningen forføjede sig hver til sit. Man spillede Kort paa Kistelaaget« (Agerskov o. 1772, efter Erindring fra Slutn. af 17. Aarh.). Ogsaa fra »Øster- egnen« erindres fra 18. Aarh. »den Skik at danse omkring Lig- kisten og synge eller fremsige noget som kaldtes Ligvejt [Ordet sikkert fejlagtig erindret]«. Paa Rømø var det endnu Skik o. 1840 at brænde Lys i Ligstuen og at vaage i et Sideværelse, saa længe den Afdøde laa Lig. Paa Ærø brugtes endnu i Be- gyndelsen af 19. Aarh. lystige Vaagestueskikke med Lege af erotisk Natur (se Fra Dansk Folkemsml. II S. 22). Den oven- for omtalte Skik at ønske Liget »en glæle Opstandelse«, har i Sønderjylland været bevaret langt ned imod vor Tid (Lerskov og Sundeved). — Der var mange andre Gilder ved Dødsfald: *Straalæg*, naar den Døde var bleven lagt paa Straa; *Kistelæg*, naar Liget klædtes og lagdes i Kisten. Det Straa, den afdøde havde hvilet paa, blev da brændt paa Gaden, og man gav Agt paa, om Asken viste Spor af en stor eller lille Fod; deraf døm- tes, om et voksent eller et ungt Menneske skulde følge efter (Agerskov). Eller, hvis Asken viste en Hestefod, skulde en Kvinde dø først, viste den en Kofod, blev det en Mand (Vals- bøl). I Borrig, Brede Sogn, foregik ved Kistelæg Beværtningen paa en aparte Maade: tre, fire Piger gik omkring med en Skaal fuld af Sirup og Brændevin og puttede enhver en Skefuld i Munden. Hver fik desuden en tyk Skive Grovbrød og en Skive Ost, som vedkommende dog stak i Lommen og tog med hjem, derefter fik man til Slutning varmt Øl. I Bedsted ved Haderslev drak man ved Kistelæg det salige Ligs Skaal, hvorved man dygtig klingede med Glassene. — Ved Begravelsen førtes Liget ikke lige ind i Kirken, men først én Gang *omkring* den. Præsten og Degnen gik i Spidsen; den sidste syngende (Kejnæs). I Vestslesvig bar man Kisten ind til Kirken ikke ad den almin- delige Indgang, men gennem *Ligporten*, den store Port paa Kirke-

gaardsdiget; den aabnedes 3 Gange for hver af Sognets Beboere: for Barnet der døbttes, for Brudeparret og endelig for den døde. I Feldsted og Varnæs uddelte Degnen ved Begravelser i Kirken Kobbermønter til Følget, og naar Ligprædikenen var endt, *offrede* Følget de samme(!) Penge til Præst og Degn. — Omtrent et Aar efter Dødsfaldet holdtes i gl. Tid *Ærøl* (Arveøl); saaledes paa Als o. 1750. Paa Varnæs holdt *Ærøl* sig til o. 1820: hele Lenets Mandspersoner kom sammen for at drikke Øl under Forsæde af en saakaldet Ølprovst. Var der flere Lig i samme Len, drak man undertiden *Ærøl* over flere paa én Gang. Muligvis var *Ærøl* ikke alene et Mindegilde for den døde, men — ligesom paa Drejø — ogsaa et Igangsgilde for den nye Ejer af Gaarden. I nyere Tid brugtes *Ærøl* blot som Navn for Gildet paa Begravelsesdagen. — Den afdødes Enke sad det første Aar efter Dødsfaldet ved Gudstjenesten i Kirken altid med Hovedet indhyllt i et Rænklaæ' (∴: Regnklæde), et stort sort, uldent Klæde eller Dækken (Lerskov).

Naar to unge skulde giftes, havde man først et lille Trolovelsesgilde. Det kaldtes *Fæstel* ∴: Fæsteøl eller *Jagilde* og holdtes den Dag, de unge var henne hos Præsten for at forlange Lysning. Gildet kunde holdes i den Gaard, hvor de unge fremtidig skulde bo. Ofte flyttede de sammen med det samme (Als). — Selve Bryllupsgildet holdtes med stor Pragt. Først gik *Bydemanden* (Brudens Broder eller nærmeste Slægt) rundt og indbød til Bryllupet med en højtidelig Tale. Det var dog nok en Undtagelse, at han modtoges med saa stor Andagt som Tilfældet var 1821 i Gasse hos et Par gamle Folk, der begge faldt *paa Knæ*, medens han oplæste Indbydelsen. — Bryllupsgildets mange Festdage indleddedes med *Brudesengsdagen*, da de indbudte bragte Fødevarer til Bryllupsgaarden og til Gengæld fik et lille Traktement. Den Dag vartede Brud og Brudgom op, medens Brudens Far (eller Mor) og Brudgommens Mor (eller Far) sad som Brudfolk i Højsædet. *Brudesengsgaverne* kunde udgøre store Værdier. En Mand i Sundeved fik o. 1840 af 180 indbudte 73 Bøster (Skinker) desuden senere i Brudegave 750 Mark. Ti Aar efter, da han igen holdt Bryllup, var der 110 indbudte,

og han fik da 53 Skinker og 434 Mark. Samme Mand havde været indbudt til 176 Brylluper og ydet 104 Skinker og 757 Mark. Brudesengsdagen havde sit Navn deraf, at det er »den Dag, da Brudeparrets Mødre og andre gifte Koner pynter Brudekammeret« (Sundeved). Paa Rømø blev den Aften Brudesengen opredt med Redekonens Assistance; alt maatte være til Stede, hvad der af Undertøj hørte til en fuldstændig Beklædning, og alt, hvad der hørte til et Sovekammerudstyr. Naar de, der var mødt til Brudeseng, havde faaet en Kop Kaffe, blev Sengen og Tilbehør dem forevist af *Redekonen*; en Ceremoni, der gav Anledning til mange tit drøje Vittigheder. Var alt i Orden blev der drukket en Skaal paa det, og Gæsterne dansede hele Natten. — Af Skikkene paa selve *Bryllupsdagen*, der holdtes en Fredag eller Torsdag og fortsattes de tre, fire følgende Dage, skal nævnes, at *Ridesvendene* eller *Legsvendene* red forud for Brudefølget paa Vejen fra Kirken til Bryllupsgaarden. *Brudedansen* bestod i, at Bruden først dansede alene med Skafferen og derefter afleveredes til Brudgommen. Derefter blev Dansen fri (Rømø); undertiden skulde Bruden opdanses først med Skaffer, dernæst med Brudgom, Brudgomsførerne og saa med alle Legesvendene. Naar Bruden havde danset et Par Timer, skulde Brudgommen tage *Brude-Kronen* af hende, hvad han ofte havde megen Møje med, da ingen maatte hjælpe ham (Lerskov). — Paa Bryllupsdagen modtog Brudefolkene *Gaver*. Naar man var færdig med at spise, blæstes nemlig »til Gjaw« (Sundeved), saa kom man ind med en Bakke med en Serviet paa, og efter at Bakken var stillet foran Brudefolkene, kunde Gæsterne komme med Brudeskænken og lægge den paa Bakken; imens skænkede Brudefolkene et Glas Vin til hver af dem, der kom med Skænk (Hygom Sogn og Sundeved). — Undertiden træffes Levninger af en Slags Langdans ved Gildets Afslutning den første Bryllupsdag: »Naar man bryder op fra Bordet, marcherer Spillemanden spillende ud af Døren, Brudefolkene og hele Bryllupsskaren Arm i Arm bag efter med Solen rundt om e Høttesgaard (Gildesgaarden). Det kaldtes *at dans rundt om e Hus*. Hvor der blot var nogenlunde fast Bund, dansede man til Spillemandens Toner eller sin egen

Sang. Dansen rundt om Huset skal til, hvordan saa end Vejret og Føret er. Tit trodser man den værste Snestorm« (Rømø). Det er vist til en lignende Dans, der hentydes, naar der fra Vodder meddeles: »Om det var ved Jagildet eller Brudesengsgildet, at Bruden om Aftenen skulde *danses op paa Gaden* ved jeg ikke. Naar hun havde danset, skulde hun løbe bort, og Brudgommen (Kæresten) skulde da gribe hende, men tit mislykkedes det, og en anden greb hende. — Mandagen efter Vielsen holdt man *Knaag* ∴ Bengilde (Sundeved); kaldtes ogsaa *Opsamlingsdag* (Vodder). I Vodder satte man den Dag et Par gamle Folk i Højsædet, f. Eks. Brudens Fader og Brudgommens Moder eller omvendt. For Løjer overrakte man da tit den gamle Brud et *udstoppet Barn*, og det vakte megen Morskab, naar den gamle Brudgom nægtede at være Barnefader, og det paa Skrømt kom til Strid derom mellem Parret. Stundom (i Ø.-Lindet) overrakte man ogsaa den unge Brud et saadant Barn. Berøringspunkter med denne Ceremoni har Skikken i Hygum Sogn: »De Gamle sad ved Mandagsgildet til Højboards (ligesom ved Brudesengsgildet). Efterat de havde spist, kom Brudgommen ind med en Bakke med en Serviet over, saa man ikke kunde se, hvad der var paa den, og stillede den foran de gamle som en Gave. Bruden skulde jo nu til at se, hvori den Gave bestod, og lettede paa Servietten, som hun tilsidst tog helt af, og hvad saas der nu — allehaande Legetøj, især *Dukker* og saadant noget, alt af Ler! Det vakte stor Latter. Brudgommen maatte sætte det bort igen, men uagtet han blev bedt om at passe godt paa det, tabte han det gerne midt paa Gulvet, hvor det sloges itu.«

Naar et Barn var født, holdt man naturligvis et Gilde paa Daabsdagen. Forskellig herfra og mere primitiv i sin Oprindelse var det saakaldte *Konebarsel* eller *Kvindbassel*. Det afholdtes »Dagen efter Fødselen« (Sundeved, Lerskov), »en Ugestid efter« (Rurup), »naar Fødselen var overstaaet« (Feldsted). Kun gifte Kvinder mødte, og der blev drukket temmelig meget Mjød og Brændevin. Konerne blev i Reglen fulde og helt rasende. De sang og skraalte paa Vejen hjem. Navnlig var de farlige for enlige Mandfolk, de rev Hatten af dem og forsøgte stundom at rive dem Klæderne fra Kroppen, hvis de ikke vilde danse med

med dem. — Hvis et Ægtepar ingen Børn fik, maatte de 7 Aar efter Brylluppet holde *Blindbarsel* (Angel; Die Heimat XX S. 183) rimeligvis som Vederlag til Bydelaget for de mange Gange, de selv var bleven bedt ud.

Af Optog i Julen var Juleridtet det ejendommeligste. Skikken at *ride Jul* eller *Nytaar ind* træffes langs Sønderjyllands Vestkyst. De unge samledes til Hest paa et bestemt Sted og drog rundt i Gaardene, Ældst er Tilknytningen særlig til 2. Juledag (Stefansdagen). I Valsbøl red man omkap den Dag tidlig om Morgenen ud til en lille Kro, og den, der kom først, kaldtes *Steffen* og trakteredes frit. — Juleaften gik *Stjernefolkene* omkring, 3 i Tal, i hvide Skjorter og sang Stjernevisen. Paa Stjernens Spidser hang smaa Klokker og bag ved skinnede en lille Lampe (Valsbøl m. m.). Almindelig Skik i Juletiden var ogsaa, at Børn gik rundt og larmede med *Rumlepottes* og bad om Gaver, medens de sang en fordansket Form af det plattyske Rim: Fru maak de Dør op, de Rummelpot will inn'. — I Nørre Hostrup havde man *Lille-Juleaften* det saakaldte *Kavringspil*, som næsten alle Mænd gik med til. Spillet gik skiftevis fra Nabo til Nabo. Man spillede Trekort om Kavringer (Tvebakker). — *Juleaften* fik man (i Sundeved) et helt *Svinehoved* og Langkaal. Hovedet blev saltet ved Slagtetid og 8 Dage før Jul hængt til Røgning, og saadan rettedes det an. De, der ikke fik Hovedet Juleaften, fik det Nytaarsaften. — Juletræ var ukendt i ældre Tid, men Børnene maatte dog ikke derfor undvære Julegaver; i Reglen satte de Juleaften en Tallerken hen til at lægge Gaver paa, og i Løbet af Natten bragte da altid *Helligkrist* (Als) eller *Kindchen* (Valsbøl), *Kingen* (Ladelund) Legetøj og Kager eller andet godt. En Præst i Tønder skrev engang — ganske uden Nytte — en Traktat, hvor han ivrer mod denne skændige Misbrug af Jesu Navn. — *Nytaarsaften skød* man Nytaar ind, og forklædte Folk med *Maske* for Ansigtet gik rundt i Gaardene og fik Snaps eller Æbleskiver alt efter Vedkommendes Alder. — *Julestuer* brugtes i Agerskov endnu i Slutningen af 18. Aarh.: »man kaldte disse *Øvelser* i Egnen for *Legs*. De unge samlede sig snart af én snart af flere omliggende Byer, fornemlig at danse hele Natten

igennem. Der blev og spillet Kort sviret fælt og Slagsmaal for in Summa. Der gik da som nu, hvor disse Ting er i Brug, megen Ugudelighed i Svang« (Agerskov o. 1772). En Levning af Julestuerne er den senere Tids *Juleballer*, *Juledage* (Angel) eller *Julegæst'* (Vodder), *Julebesøg* (Mangstrup). — *Julebukken* har levet videre i Lysabild paa Als som Navn paa nogle Smaakager med et Par Knaster, der skulde forestille Horn. — Til Julefestlighederne — i hvert Fald som en Indledning dertil — kan ogsaa *Skolegildet* paa Thomasdagen (²¹/₁₂) henregnes. Det var Læreren, der holdt Gilde for Børnene; disse havde den Dag frit Spil, og Tampen blev druknet eller brændt.

Knyttet til Fastelavnen eller Nytaar er den gamle Skik med *Plovgang*. I Beretning fra Agerskov o. 1772 fortælles saaledes: »Fastelavns S[kik] var og i Brug i de samme Tider endnu. Unge Karle førte en Plov fra Hus til Hus i Byen. De sang en Vise for Døren, da de droge omkring med Ploven. Husbonden han agtede det for en Ære; gav det, som kunde tjene til deres Gilde i Vare eller Penge eller og begge Dele. Dersom de Plov-mænd ej bleve artig beegnet, turde de vel sætte Plovjærnet imod Dørstængerne eller gøre anden Fortræd«. Paa Als brugtes derimod i Slutningen af 18. Aarh. at gaa med Ploven paa Nytaarsdags Aften. Karlene gik med Ploven, som styredes af »e Præst« og ledsagedes af »e Degn«, medens de andre Karle trak Ploven, alle tilhobe spændte for den med Tov, der fæstedes til Skagler. Laget gjorde Holdt ved hvert Hus, der beboedes af velhavende Folk; man sang Visen: »I lukke op jer Stuedør«, Præsten holdt en udførlig Tale, om at de var alle Slags Haandværkere og havde rejst gennem alle Slags Lande og havde faaet mange Gaver. Nu spillede Spillemanden en Dans. Karlene dansede med Husets Piger, og naar Husbonden havde givet en Pengegave, blev en Takkesang sunget, og Lagets Præst sluttede med en Indbydelse: »Saa e I saa gui, Nytaarsdaw om Awtenen aa kom' te vos ve (Jes Minkus) i (Flæskdamsmaj). Hop, høj, aall min' Heest.« — I *Fastelavnen* brugte man at slaa en levende *Kat* af Tønden, eller man skulde bunden for Øjnene søge at slaa en *Potte* itu. Børnene gik fra Hus til Hus med et Faste-

lavnsris og fik »Hedeviger« \varnothing : varme Boller (Sundeved m. m.) eller »Pummel« (\varnothing : Krydderboller) (Als). I nogle Egne gik Folk rundt i Fastelavnen og *stjal* Flæsk, som efter nogle Dages Forløb blev leveret tilbage, imod at der blev gjort Gilde for Tyvene (Ø.-Lindet). — *Ringriden* (eller *Ridegilde*) henlægges til »Fastelavnsfredag« (Lygun), »Fastelavnsmandag« (Agerskov), »Midsommertid« (Als), »et Par Dage efter Jul« (Valsbøl). I Valsbøl (og flere andre Steder) blev den som under Ringridningen tre Gange tog den første Ring, som blev ophængt, kaldt Konge. De, der tog de to næste Ringe blev anden og tredje Konge. Nu redes i Procession til de Piger, Kongerne udvalgte til deres »Dronninger«. Ved det paafølgende Dansegilde danses *Kongedansen*, der foregaar saaledes, at den tredje Konge begynder med den første Konges Dronning og leverer hende af; derefter kommer to Par: tredje Konge med anden Konges Dronning, samt den første Konge og Dronning; endelig alle tre Par hver med sin Dronning. Det kaldtes at danse Dronningerne op (Valsbøl og Als). Børnene havde ikke Ringridning, men Ringløbning. De, som slet ingen Ringe fik: »æ Monkenstikkere«, havde et Halmbaad om Livet og en Kaalstok i Nakken (Valsbøl). Paa Als kunde undertiden henved 100 Personer deltage i Ringridningen. Karlene var iført hvide Benklæder, og baade Karl og Hest var smykket med Blomster. Karlene stak efter Ringen med lange Lanser. De to heldigste kaldtes Konge og Prins og fik Gevinster. De, der slet ikke havde taget nogen Ring, beæredes med Titlen: »Stodderkonge« eller »Prakkefoged«. Ringridning har holdt sig endnu til vor Tid.

I *Paasken* gik de Unge i Helvad paa Als omkring med en udstoppet Ilder for at samle *Æg* til deres Gilde paa 2. Paaskedag. Naar de kom ind, sang de: »Ræven ind ad Bondens Gaard, Bonden hedder Rasp, Kan jeg ikke faa hans Gaas, Saa snapper jeg hans Gasp; Vor Ilder har saa sort et Skæg, O, kære Moder, giv os Æg, I tænker nok min Ilder er død, Men den ved nok, der er Æg i jert Hø. Nalkong og Flødeskæg, De gik om og sang for Æg, Syng du, sagde Nalkong, Saa faar vi Æg, sagde Flødeskæg«. Endnu i 1842 gik i Hagenbjerg et Par Karle om-

kring med en Ilder for at indsamle Æg. I Vestslesvig siges Børnene endnu at gaa om i Paaske og synge for Paaskeæg, idet de synger et lignende Vers.

I den i det foregaaende oftere citerede Optegnelse fra Ager-skov 1772 meddeles, at »om den Maade at ride Sommer i By, som efter [sigende] har sket 1721 og følgende Aar i Sjælland, har været brugelig, er mig [Pastor Riis] ej bevidst«. Men selv om netop Sommer-i-by-ridningen er ukendt i Sønderjylland, har der dog været mange andre Foraars- og Sommerskikke. Paa Als holdtes i ældre Tid *Majgilde* i flere Byer. I Dagbøger fra Elsmark omtales, at man »drak Majøl« f. Eks. ^{28/4} 1757, ^{18/4} 1759, ^{4/5} 1802. Det var et aarligt Gilde, der gik paa Omgang iblandt Byens Mænd. Ved Bordet gik Majglasset omkring med godt gammelt Øl til alle Gæster. Det var et meget stort Glas smykket med alle Slags Blomster og bagved var anbragt et lille Spejl, saa at man kunde spejle sig, medens man drak af Glas-set. Førend det gik omkring til Gæsterne, holdt Værten en lille Tale, hvori han udviklede Festens Betydning og viste, hvorledes Guds Almagt aabenbarede sig i den hele Natur. Gæsterne var selv smykket med Blomster, og Huset med Grønt. — Man havde dog ogsaa Friluftsfestligheder: I Ketting (Als) stod endnu ved 1780 et gammelt højt Træ nede i Byen, det kaldtes *Majtræet*. Her plejede en af de første Dage i Maj Maaned Byens Ungdom at forsamle sig henimod Aften for at danse og more sig, naar det friske Løv var udsprunget og smykkede Træet. Her danses altsaa om et fastvoksende Træ. Anderledes i Vodder, hvor man paa Pinselørdag havde *Pinsemaj*, der dog mest var en Børnefest. Et Bøgetræ plantedes paa fri Plads i Byen med Kranse i Toppen. Anden Pinsedag faar Pinsebruden en Blomsterkrone paa Hovedet, og til Klarinettens Tone danner Pigerne Haand i Haand en Kreds om Pinsebrudeparret og Træet og bevæger sig nogle Gange deromkring. Undertiden sætter derefter Brudgommen sin Krone paa Pinsebruden. I samme Egn red Pinsebruden med Brudepiger, Ridesvende og øvrige Følge rundt fra Gaard til Gaard og sang »Her kommer Offer, her kommer Ædeling etc.« og modtog Gaver (mest Fødevarer) af Gaardens Folk til Festgildet

om Aftenen. Fra Hygum Sogn beskrives Pinsemajskikken saaledes, at man paa 2den Pinsedag hentede et Bøgetræ (eller en stor Birk) i Skoven, plantede den i Jorden, og Byens Ungdom slog nu Kreds om den. Derefter kom en Karl og en Pige hver med en Krans, og Karlen satte sin Krans paa en af Karlernes Hoved. Det kransede Par skulde forestille Brudeparret, og der blev nu danset og spillet til langt ud paa Natten. Brudeparret valgte næste Aar den nye Brud og Brudgom. I Hostrup Sogn fejrede man endnu Midsommerfest i 1903. »Paa en aaben Plads plantes et fældet Træ, der pyntes med Grøntslyngninger og kulørt Papir. Derefter samles Ungdommen — i Regelen Lørdag Aften for Midsommerdag, naar denne ikke indtræffer paa en Lørdag — paa Pladsen, hvor der da dances rundt om Træet og festes til langt ud paa Natten.« En Levning af den gamle Skik ved Foraarstid at gaa ud og hente nyudsprunget Løv for at *maje* Huse og Stuer træffes vist i et Udtryk fra Sønderborg: »Vi ska ud aa æ Lajgaards Maj og pluk vos en Dippedaj«. Som en Slags Afløser af de gamle Majoptog kan man betragte de socialistiske Demonstrationsprocessioner den 1. Maj. I Tønder var der f. Eks. et saadant Optog 1905: »i Spidsen gik Fanebæreren med en Lommeklud paa en Knortekæp, saa fulgte én, der spillede Violin, og derefter nogle syngende Kammerater.«

Gadeild blev tændt *St. Hans* Aften i de østlige Egne. Længere vestpaa (f. Eks. i Klipleve Vestsogn, Holbøl, Branderup og Agerskov) blussede man *Valborg* Aften. Man kaldtes det *Gadeild*, fordi det tændtes paa Gaden; i Agerskov brugte man ogsaa Udtryk som »svid' Heks aa« eller »brænd' æ Trold aa«, hvorved Skikkens Formaal tydeligt betegnedes. Paa Rømø, hvor de fleste Mænd jo kun var hjemme om Vinteren, brændte man *Blus* Pers Awten d. 20. Febr. Dagen til denne Aften drog Drengene i Skare Byen rundt og bad om en Knippe Halm. Halmen og en Tjæretønde blev bragt op i en bestemt Klit og antændt, og ved Mørkets Frembrud blussede Baalene fra saa godt som hver By. Ungdommen samledes om Baalet, Halmknipperne holdtes højt i Vejret paa en Fork og svingedes rundt i Luften. Naar Tønden omsider var nedbrændt, morede de

kækkeste sig med at springe igennem Baalet, og de kaadeste prøvede paa at skubbe de af Pigerne, som de helst vilde i Lag med, ind i Ilden.

Ogsaa *Høsten* havde sine særlige Skikke. I Vestslesvig hed det, at man skal gribe *Manden* i Rugen, hvilket skete saaledes: naar det sidste Skaar var høstet, kastede alle Arbejderne Leer og River og greb *Manden* (Husboenden), som saa maatte løskøbe sig med et Gilde; *Konen* skal gribes i Byggen, *Karlen* i Havren, og *Pigen* i Boghveden. Det sidste *Neg*, der blev bundet, kaldtes *æ Fok* eller *æ Fiskjærre*. Det blev udstafferet som Fruentimmer og pyntet med Grønt og Blomster; saa kørte man hjem med *Fokken* til Gaarden, og dér strøg og slog *Karlene* paa *Leerne* og truede med at høste *Kaalen*, indtil der blev skænket for dem og givet dem *Æbleskiver*. Derefter kørte man rundt i *Byen*. *Vognen* var gerne fuld af *Børn*, og de raabte uafsladelig: »Fok Fok Hurra«. Naar man atter kom hjem holdtes et lille Gilde. Men det egentlige *Høstgilde*: *Opskær*, *Skyvgrød* eller *Høstøl* havde man i rigtig gammel Tid paa *Mikkelsaften* (Sundeved, Als m. m.). Paa en *Gaard* i *Varnæs* brugte man en *Forridder* foran *Foklæsset*. Det hed sig, at han skulde løfte *Portstangen* for *Fokken*. For at kunne dette, skulde han tømme et *Vinglas* fuldt af *Brændevin*. — Naar man har indhøstet, udstopper man undertiden en *Fissemand* og sætter ham om *Aftenen* hemmelig over i *Naboens* uhøstede Korn med et *Brev* om, at han vil hjælpe dem med at blive færdige, men skal have saa og saa meget om *Dagen* osv. (Bramdrup, Agerskov m. m.). Den *Pige*, der binder det sidste *Neg*, faar en *gammel Mand* (Sundeved, Varnæs); er det en *Karl*, der binder det, faar han *Enken*. I *Bramdrup* (m. m.) holdt *Karlene*, naar de havde mejet, deres *Arme* over *Kors* over *Hovedet* og kastede med højre *Haand* *Strygen* bagud. Den, der kastede længst, blev *Kønge*. Og den *Pige*, der bandt det sidste *Neg*, blev *Dronning*. Hun blev pyntet med et *Slør*, og ned over sig havde hun hængende et gammelt *Gardin* eller lignende. — Naar *Kornet* er aftærsket, leverer *Karlen* sit *Herskab* en levende *Mus* og har da *Fordring* paa *Museøl*, et lille *Traktement* i den An-

ledning. Det synes at have været en Æressag at faa først af-tærsket. Saa snart man var færdig, sendte man for Spot sin Nabo en *Fluesmække* (et kort Stykke Træ, hvortil der er bundet et firkantet Stykke Læder) (Valsbøl, Brøns v. Tønder, Agerskov).

Feilberg sætter i sin Bog om »Bondeliv« Gadelamsgildernes Sydgrænse ved Horsens Fjord. I flere Egne af Danmark brugtes imidlertid ved Kartegilder de samme Slags Kæresterim, der ved Gadelamsgilderne brugtes til at vi Gadebassen og Gadelammet sammen. Paa Als plejede man i Lighed hermed ved Karte- og Skættegilder (hvor over en Snes Kvinder kunde være samlet til Arbejde paa éngang) at tilsige hinanden en lille Vise, der kaldtes *Skaglam* eller *Karlam*, hvori Pigen drilledes med den Person, som Bysnak havde tilpasset Vedkommende. Kom en Karl eller anden uvedkommende Person hen til Loen, hvor der arbejdedes, skulde han ogsaa have sit Skaglam. Af den Slags Rim findes utallige. F. Eks.: »Der gaar Dans rundt omkring vor By — Him trim trimmelime leja — og dér er N. N. deri — For skulu leja — o gid M. M. laa i din Seng — For skulu leja«. Det her citerede Vers synes oprindeligt at have været benyttet til en Langdans, da der omtales Dans omkring Byen; Omkvædet genfindes i Danm. gl. Folkev. Nr. 81.

Det vilde blive for vidtløftig her at omtale alle de mange Smaagilder, der fandt Sted og som har Tilknytning til Fælleskabet og Hoveriet. Mange af den Slags Gilder, mest Omgangsgilder, har bevaret sig til den seneste Tid, men holdes nu mest i Kroerne. Eksempelvis skal jeg dvæle ved det ejendommelige Vitus-gilde. Fra Dybbøl og Broager foreligger flg. Beretning: »15. Juni, Vitus Dag, holdtes *Fides (Plovøl)*. Karlene i Byen samledes i Kroen, hvor de valgte sig en Formand. Pigerne mødte pyntede med hvidt Forklæde og med en Yndebusk (Buket) til Karlene, hvori der skulde være 9 Slags Blomster, ellers mulkteredes Vedkommende for 1 Snaps. Man gjorde sig tilgode med $\frac{1}{2}$ Td. Øl og 2 Kander Brændevin, som Husbonderne spenderede. I Broager Sogn maatte ingen tale med Kromandens Pige, bande, slaa i Bordet, saa mulkteredes for 1 Snaps. Efter Maden var der Dans«. Noget anderledes fejredes Fittes-Gilde

paa Als. Det har her været festligholdt i de fleste Byer i Nørre Herred. Byens Mænd og Koner kom om Eftermiddagen sammen i en af Bøndergaardene. Efter Maaltidet fik de sig en lille Svingom. Paa Sydals havde man i Lebøl, Tandslet og Mindebjerg ikke Gilde paa Vitusdagen, men Mortensdag. I Mindebjerg fejredes *Mortensøl* saaledes, at Bønderne og de unge Karle dansede med Pigerne, men der var ingen Koner med. De bestilte en Favn Punser, det var 13 Punse, men der blev kun betalt for 12. Ogsaa i Harres afholdtes endnu 1904 Omgangsgildet: *Martinsgrande*. —

Jeg gaar nu over til min anden Opgave: at give lidt Vejledning vedrørende Hovedkilderne til vort Kendskab om de sønderjyske Folkeminder. I Reglen anføres kun Afhandlinger og Haandskrifter, der direkte tager Sigte paa Folkeminderne, og iøvrigt henvises til Litteraturfortegnelsen i Sv. Dahl og Linvald: »Sønderjylland« II S. 323 f.

Da den egentlige Folkemindeindsamling er begyndt sent, faar alle de Smaaoplysninger om Folkeminder, der findes i *Haandskrifter og Bøger før 1850* en særlig Værdi. Som vigtige Kilder af denne Art nævner jeg: »Præsteindberetninger fra O. Worm fra Ribe Stift«, trykt i »Danske Samlinger« 2. R. IV; »Resens Atlas«, Hskr. i Uldalls Saml. Fol. 186; »Præsteindberetninger fra Ribe Stift i 18. Aarh.«, trykt i SJ. Aarb. 1910 og 13; Pontoppidans »Danske Atlas« VII. Bind (1781). Enkelte Oplysninger findes ogsaa i gamle topografiske Skrifter som K. Aagaard: »Tørning Lehn« (1815); P. Rhode: »Haderslev Amt« (1775); Otte: »Über Angeln« (1792); Jensen: »Angeln« (1844) og J. Hoyers: »Bericht« o. 1630, udg. 1761 af O. Møller i Flensborg Skoleprogram. Ligeledes kan nævnes P. Kier: »Ø.-Lygum Sogn« I—III, Hskr. fra Beg. af 19. Aarh. i Ø.-Løgum Præstearkiv, Uddrag meddelt i »Jahrb. f. Landeskunde Schlesw., Holst. u. Lauemb.« X, og Ulrich Petersens Samlinger (Rigsarkivet) se »Da. Saml.« 2. R. V S. 338 f.

Det er vanskeligt at fastslaa et bestemt Aarstal, naar Folkemindeindsamlingen tager sin Begyndelse. I Thieles »Danske Folkesagn« I-III 1819—20 (1. Udgave) findes optaget ikke færre

end 29 sønderjyske Sagn, men kun 8 af dem er hentet direkte fra Folkemunde; Resten er sanket sammen fra ældre Litteratur. Langt mere nyt sønderjysk Stof giver den bekendte Lærde, Ditmarskeren Karl Müllenhoff, i sit Samlingsværk: »Sagen, Märchen u. Lieder aus Schlesw., Holst. u. Lauenb.« (Kiel 1845). Planen til denne Bog blev egentlig lagt af Dr. Theodor Mommsen fra Oldesloe og Advokat Theodor Woldsen-Storm i Husum, der 1842 i første Aargang af en tysk »Volksbuch« offentliggjorde Prøver af Sagn og Overtro fra Hertugdømmerne og bad om Tilsendelse af Bidrag. Paa samme Tid var imidlertid Müllenhoff begyndt at samle i Ditmarsken og paatænkte et lignende Opraab om Indsamling. Müllenhoff optoges derfor som Medarbejder, og det blev til Slut ham, der blev den egentlige Udgiver. Oprindeligt havde det ikke været Udgivernes Hensigt at lade deres Indsamling gaa over den tyske Nationalitetsgrænse, men »das freundlichste Entgegenkommen von Seiten unserer nordschleswigschen Landesgenossen verbot die Absicht zu verfolgen«. Forøvrigt var Müllenhoff klar over, at de nordslesvigske Folkeminder i Indhold sluttede sig til de danske og siger herom helt interessant: »Es ist lehrreich den Übergang und die Berührung zweier Nationalitäten auch in den Sagen zu verfolgen. In Nordfriesland zeigt nicht nur die Sprache, sondern auch der eigentliche Aberglaube starke Einwirkung des dänischen. Südlich der Schlei und der Trene ist es zwar in einzelnen Ortsnamen zu spüren, aber ich wüßte keine Spur desselben sonst anzugeben. Im Angeln aber treten dänische Reime neben niederdeutschen auf; bei Flensburg jagt König Wollmer wie auf Seeland; es wird Ballerune gespielt. Nordschleswig endlich nahm nicht nur ehemals Theil an dem dänischen Volksgesang im Ausgange des Mittelalters, das erste Auftreten reiner Elbensee, der wunderbar fest ausgebildete Glaube an die schwarze Schule und Cyprianus Bücher, der nach Angeln und Friesland hinüber reicht, und manches andre beweisen eben so entschieden als die Sprache, dasz die deutsche Nationalität hier ihre Grenze gefunden hat.« — Den første rent sønderjyske Sagnsamling kom i 1857. Det er Redaktør Fr. Fischers »Slesvigske Sagn«. Folkloristisk set har denne Bog kun meget ringe Værdi;

i den Grad er det folkelige Sagnstof bleven forvansket og udyntet ved novellistisk Behandling. Men dette Arbejde, der er udkommet i flere Oplag, har nydt en overordentlig Folkeyndest i Sønderjylland. Mange ældre Sønderjyder husker forøvrigt endnu med venlige Tanker den fattige, vanføre Aabenraa-Skribent, der lige til sin Død (1870) forblev en ivrig Forkæmper for Danskhedens Sag. — Efter den første slesvigske Krig begyndte Indsamlingen af en ny Gren sønderjyske Folkeminder, nemlig *Folkeviserne*, i Tilslutning til Svend Grundtvigs store Udgave: »Danmarks gamle Folkeviser«. I de to første Bind (1853 og 1856) optog Grundtvig ogsaa foreløbig 8 sønderjyske Viser af det indsendte Stof (se Indledningen til »Danm. gl. Folkev. II). — Yngre endnu er Indsamlingen af de gammeldags *Folkeskikke*. Svend Grundtvig søgte i sin populære Materialsamling: »Gamle danske Minder« (1854 f.) at vække Indsamleres Interesse ogsaa for denne Slags Folkekultur. I tredje Del af Samlingen (1861) har Svend Grundtvig da ogsaa kunnet optage et Par interessante udførlige Beretninger fra Sønderjylland. Det blev imidlertid den politiske Diskussion i 50-erne i Anledning af Regeringens Sprogreskripter for Mellemslesvig, der fremkaldte et mere alvorligt og intensivt Studium af enkelte sønderjyske Egnes Folkeliv. En Mængde Præster i de blandede Sprogdistrikter — Aleth Hansen i Husby, E. Hagerup i Store- og Lille-Solt, L. R. Tuxen i Tumby og Strukstrup, Johannes Koch i Burkal, H. F. Feilberg (først Hagerups Kapellan, siden Præst i Valsbøl) — studerede med Iver deres Sognebørns Sprog og Kultur for at paavise Mellemslesvigs Samhørighed med dansk, selv i Egne hvor plattysk delvis var trængt ind som Talesprog (se Holger Hjelholt: »Sønderjysk Sprog- og Folkemindeforskning mellem Krigene« i »Da. Studier 1919 S. 129). Allerede i 1854 udkom Hagerups Bog: »Om det danske Sprog i Angel«, men kun tænkt som et rent sprogligt Indlæg. Da imidlertid Chr. Molbech i en Anmeldelse (i »Nyt hist. Tidsskr. V S. 612 f.) ankede over Mangelen paa »de saa at sige uundværlige Sprogprøver«, tog Hagerup fat paa ny og optegnede anglerdanske Historier, Ordsprog, Bønner og Børnerim, desuden modtog han fra Aleth Hansen Sprogprøver

fra Husby. Dette nye Stof fik Hagerup udgivet i »Nyt hist. Tidsskr.« VI S. 280 f. I 2den Udgave af Hagerups Bog 1867 ved H. F. Feilberg er da ogsaa Folkemindesbidragene paa Folke-maalet medtagne. Mere Interesse for det folkepsykologiske spores i Joh. Kochs Afhandling: Den mellemslesvigske Slette og dens Beboere« (o: Burkal Sogn), trykt i »Slesvigske Provincialefterretninger« 1860. I samme Aargang af samme Tidsskrift optoges ogsaa L. R. Tuxens anonyme Artikel: »Angelboen«. Disse to Afhandlinger æggede H. F. Feilberg til at skrive sin Folkelivskildring »Fra Heden« (i Prov.efterr. 1863; Særudg. 1863 og 1920), hvor han med grundig og forstaaende Kendskab sætter os ind i Valsbølbøndernes Liv ude og hjemme, fra Vuggen til Graven. Selv var Feilberg straks særlig stolt af de mange danske Folkeviser, det var lykkedes ham at faa fat paa i denne stærkt fortyskede Egn. Men Bogen fik i anden Henseende stor Betydning for sin Forfatter, idet den blev Udgangspunktet for hans nu saa vel kendte og højtskattede Studium vedrørende den danske Almues Sprog og Kultur. Herom fortæller Feilberg selv: »Der havde staaet en anonym Artikel, vist i Provincialefterretningerne, om Angelboerne, og jeg tillod mig at bemærke, at den var daarlig. Den senere Provst Hjort udbød da: »Saa skriv De den bedre«. »Ja, det kan jeg«, svarede jeg og skrev saa »Fra Heden«, en Redegørelse for Egnens Folkeliv og Sprog, som skaffede mig Nordmanden Eiler Sundts Venskab; han bragte mig det løsende Ord, at Bondens Liv og Færd ikke er en Bunke løjerlige Skikke, men Resultatet af en tusindaarig Kulturudvikling. Dermed var jeg inde paa Studiet af Bondens Liv og Sprog, hvorigennem jeg naaede den Kundskab, der blev min daglige uvurderlige Hjælp i min Præstegerning.« — En vis Berøring med disse mellemslesvigske Præsters oplysende Skrifter har ogsaa Flensborg-Adjunkten Chr. C. Lorenzens »Gamle og nye Minder fra Sundeved« udgivet 1859 af Folkeskriftselskabet i Haderslev. Lorenzen meddeler her de Sagn og Æventyr, han har hørt fortælle i sin Fødeegn, Sundeved, og slutter med en Redegørelse for Halvøens Historie og Sprogforhold, »tilmed da ogsaa dette lille Land-

skabs Historie afgiver et slaaende Bevis paa Tyskhedens successive Fremadskriden i Sønderjylland«.

Vi er nu naaet til *Litteraturen efter 1864*. Først skal omtales de trykte danske Bidrag.

Af Skrifter vedrørende en enkelt sønderjysk Egns *Folkekultur* er det interessanteste, næst efter Feilbergs ovennævnte Bog, utvivlsomt Thade Pedersens Afhandling i SJ. Aarb. 1903 f. om »Rømø«. Ellers er der af den Slags topografisk-folkloristiske Skrifter: J. Madsen: »Folkeminder fra Hanved« (1870) (jf. hans originale Optegnelser i Da. Folkemindesaml. 1906/2 c, m. m.); H. F. Feilberg: »Barndomsliv i Vesteregnet« i »SJ. Aarb.« 1897, S. 165; A. I. Marcussen: »Optegnelser fra Rødding By og Sogn« (Haderslev 1912); sa.: »Opt. fra Skrave Sogn« (Haderslev 1913); Marius Kristensen: »Fra Als« i »Da. Studier« (1909). Den for nylig afdøde gamle Branderup-møller Jørgen Fausbøl har bl. a. skrevet: »Minder fra Agerskov Sogn« (Haderslev 1910); »Minder fra Branderup Sogn og Roost« (Haderslev 1912); »Minder fra Sundeved og Feldsted Sogn« (Aabenraa 1914); »Degn Gammelgaard i Varnæs« (Aabenraa 1913); »En Slægts Historie i Rurup og Mandbjerg« i »SJ. Aarb.« 1909 S. 23; »Polakkerne i Nord-slesvig« i SJ. Aarb. 1895 S. 177; Jomfru Fanny (bekendt Seerske i Aabenraa, maaske Datter af Kr. VIII) i »Heimdal« 28. Novbr. 1908 og 14. Oktbr. 1909. Sundevedskikke findes behandlet i C. C. Lorenzens Oversigtsværk: »Rejseskildringer, Fortællinger og Sagn fra Sønderjylland« (1877).

Af Afhandlinger, der behandler specielle Emner, maa først nævnes Axel Ollriks grundige Undersøgelser om de sønderjyske *Folkeviser* (i SJ. Aarb. I S. 58 og 246; jf. H. Ellekildes kommenterede Udgave af A. O.s »Folkelige Afhandlinger« 1919). Ollrik paaviser den sønderjyske Visedigtningssamhørighed med de danske middelalderlige alvorlige og skæmtende Viser, og fremhæver som et særlig gammeldags Træk hos Sønderjyderne deres Hang til at lokalisere Viserne. Af Folkeviser, der kan formodes at være digtet i selve Landsdelen, nævner Ollrik Visen om Hr. Iver Otteson (muligvis fra Holbæk i Sundeved), der svigefuldt bliver taget til Fange af sin Svoger Buske, en indvandret Tysker

og sin Søster Kirstin, men redder sig ved at fælde Buske o. 1350 (se Da. gl. Folkeviser Nr. 328). En anden sønderjysk Vise er den om Hr. Bjørn paa Sønderborg; han henrettes, fordi han har staaet i Forhold til Kongens Søster; og hun dræber sig selv. Visen, der synges endnu (efter Flyvebladstekst), synes opstaaet o. Aar 1500 paa Grundlag af et lokalt Stedssagn; se D.g. F. Nr. 473). Som et Kuriosum kan anføres, at en enkelt gammel dansk Folkevise (D.g. F. Nr. 267 »Jomfru og Stalddreng«) i sønderjysk Tradition almindeligvis har pyntet sig med en tysk Drikkevise-tekst som Omkvæd: »Saa fornæmen gæven [ɔ: geben] vider an, der je bin en vakker Jung, høj frisk Moderan [ɔ: Mulderjahn, Malagavin]«. I de blandede Sprogdistrikter brugtes naturligvis danske og tyske Viser Side om Side, ja saa raffineret kunde man være, at man sang en Vise, hvor hvert andet Vers var tysk og hvert andet dansk.

Betydning for den folkelige Visesang har de utallige danske *Skillingstryk* af gamle og nye Viser, der i 19. Aarh.s Begyndelse udgik fra et Trykkeri i Haderslev. Ikke alene Viser, men ogsaa Folkebøger og Ophbyggelsesskrifter spredtes paa den Maade i Hobetal blandt de sønderjyske Bønder og over hele Kongeriget.

Af *Sagnsamlinger* kan fremhæves J. H. Riis: »Sagn og Overtro fra Løjt Sogn« (Aabenraa 1916); samt »Udvalgte sønderjyske Folkesagn« udg. af Foreningen Danmarks Folkeminder af F. Ohrt med Tegninger af Joakim og Niels Skovgaard (1919). Kun lidt nyt indeholder Hans Rasmussen: »Sønderjyske Sagn og Fortællinger« (1898 og Odense 1899), medens Ole Rye's »Eventyr og Fortællinger fra Sønderjylland« (Aarhus 1886) er af tvivlsom Ægthed. Stærkt romanagtig udformet er Sagnbidragene i de forskellige Aargange af »Sprogforeningens Almanak«. — Sagnet om Danevirke og Dronning Tyre er undersøgt af Axel Olrik i Dania I; der paavises, hvorledes Sorte-Grete (Erik Glippings Moder) i nyere Folkesagn har stillet Dronning Tyre i Skyggen som Voldens Bygmester. Noget problematisk er vist A. Olrik og Sophus Bugges Antagelse (se Dania I S. 136 og 233), at Sagnet om den gamle Røver ved Graasten, skulde være

Rester af et Starkadsagn og desuden paavirket af en Episode i Beowulfsagnet. — At folkelig Sagndannelse kan finde Sted selv i nyeste Tid kan ses af Sagnet om Hyldetræet paa Agerskov Kirkegaard. Dette Sagn har nydt den Ære at blive optrykt bl. a. i Folkemindeforeningens Udgave af Sønderjyske Sagn og gengives dér saaledes: »Der staar et Hyldetræ paa Agerskov Kirkegaard ved den nørre Kirkemur. Sagnet fortæller, at naar det to Gange er blevet omhugget og er vokset op igen, saa skal den danske Konge komme og binde sin Hest ved det. Det er nu ved at gro op tredje Gang« (jf. E. T. Kristensen: Sagn III Nr. 1906 og Fausbøl: Agerskov S. 40). Uomtvistelig gives her et smukt nationalt Udtryk for »et lyst Haab, uvægerligt fastholdt«; sagnhistorisk set er Sagnet imidlertid blot en forkortet rationalistisk Gengivelse af en i tysk og dansk Folketradition ret udbredt Sagntype, handlende om et (nærmere stedfæstet) Træs Betydning i en forestaaende *Verdenskamp*. Naar Hylden (Træet) for tredje Gang grønnes (efter at være omhugget) og bliver saa stor, at en Hest kan bindes derved, kommer »Kongen« (ell. »Frederik Barbarossa«, »Holger Danske« o. l.) og et vældigt Slag tager sin Begyndelse. Træet er nemlig et *Vidundertræ*, et Sejerstræ. I middelalderlige tyske Sagn tales om et udtørret Træ, og naar Fyrsten hænger sit Skjold derpaa, vil Træet grønnes, og han vil da vinde sig et Verdensherredømme. Ikke alene Sønderjyderne, men for Resten ogsaa Ditmarskerne har fundet Anvendelse for Sagnet om Vidundertræet for at udtrykke et nationalt Haab om Befrielse. Krønikeskriveren Neocorus fortæller saaledes i sin Ditmarskerkrønike o. 1590, at ved Süderheistede i Ditmarsken staar en vældig Lind. Efter Landets Erobring visnede Træet; men éngang vil en Skade bygge Rede deri og udruge fem hvide Unger, saa vil Træet igen grønnes, og Landet vil vinde sin Frihed tilbage (se Müllenhoff: Sagen S. 380).

En Samling sønderjyske *Ordsprog* er i 1870 udgivet ved Joh. Koch. — Om det gammeldags *Landbrug* faas mangfoldige Oplysninger i 3. Bind af P. Bjerger og T. Søgaard: »Vider og Vedtægter« (Udgivelsen endnu ikke afsluttet) samt i R. Mejborgs omfangsrige Værk: »Slesvigske Bøndergaarde 1500—1800« (1892),

der indeholder langt mere end Titlen lover; et Uddrag har Mejborg selv givet i SJ. Aarb. 1894 S. 161 f. M. H. Nielsen giver i SJ. Aarb. 1902 S. 22 Meddelelse om et Karlelav i Rønhave, Sønderborg Amt o. 1760; man ser, hvorledes de unge Karle efterlignede de rigtige Bymænd og selv dannede et Lav. Skikken er dog næppe ualmindelig, endnu langt ned i 19. Aarh. eksisterede et Karlelav paa Drejø. En Del vestslesvigske Grandevilkaar (o: Byvedtægter) 1619—23 og en alsisk Bylov 1686 er trykt i SJ. Aarb. 1890 og 97. — Ejendommeligt for Sønderjylland — i hvert Fald for dets Landevejsliv — var de vældige *Stude-drifter*, der Foraar og Efteraar fra Kongeriget drog ned til de store Markeder i Itzho, Husum m. m.; se herom Jesper Madsen: *Studehandelens Historie* (Aarhus 1908), Feilberg: »Bondeliv« (1910) S. 175 f.) og Theodor Möller: *Ein verlassener Weg* (Oksevejen) i *Die Heimat* XXII S. 167.

Jeg har hidtil dvælet ved trykte Folkemindebidrag. Ligesaa vigtige er de Oplysninger, der kan hentes fra de *haandskrevne* Folkemindeoptegnelser, der fra Tid til anden af Sønderjyder er indsendt til *Svend Grundtvig* (ialt 37 Bidragydere), til *Skattegraverens* Redaktion (over 25 Bidragydere) og til *H. F. Feilberg*. Saa godt som hele dette Materiale er ganske vist trykt, men beklageligt nok splittet ad i en Mængde Bøger: i Sv. Grundtvig: »Gl. danske Minder«, i Feilberg: »Bondeliv«, i »Skattegraveren«, og i E. T. Kristensen: »Sagn«, »Almueliv«, »Folkeviser«, »Gaader«, »Orsprog«, »Børnerim«, »Folkeviser« m. m. For den, der blot interesserer sig for det sønderjyske, vil det derfor være nødvendigt at gennemgaa de originale Bidrag, der alle forefindes og kan benyttes i Dansk Folkemindesamling. Ogsaa *E. Tang Kristensens* haandskrevne Rejseoptegnelser indeholder en Mængde sønderjyske Folkeminder, indsamlet paa Smaarejser i Landsdelen i Løbet af de sidste 25 Aar. Endvidere haves ikke saa faa sønderjyske Optegnelser (og Avisudsnit) i *Folkemindesamlingens* nyeste Samlinger; mest betydelig er nogle Optegnelser (1911) fra Als ved den gl. Pastor em. Chr. Knudsen. Om Sagn, Overtro og Skik vedrørende Fugle findes en Mængde hidtil utrykte sønderjyske Optegnelser i *Frederik Grundtvigs* Samlinger (se særlig

DFS 1904/34). Af sønderjyske Melodier er nogle faa trykt i Bergreens: Folkesange, men flere kan findes blandt Folkemindesamlingens Papirer; en supplerende *Melodiindsamling* foretog saaledes nærværende Artikels Forfatter i Sønderjylland 1909 og optog fonografisk 42 gamle Melodier. Udgivelsen af en *Sagnsamling* omfattende alle sønderjyske Sagn har været paatænkt af afd. Professor Axel Olrik i Forening med nuv. Fængselspræst Ludvigsen. Forarbejderne til dette Værk er nu deponeret i Dansk Folkemindesamling. Disse Forarbejder er ikke blot en Afskriftsrække, men indeholder mange originale Bidrag, dels indsamlet af A. Olrik paa Rejser 1888—89 og af Ludvigsen i 1904, dels indsendt fra forskellige Sønderjyder som Følge af et Opraab i Flensborg Avis 8/8 1906. Inddelingen af det forbavsende omfangsrige Sagnstof har været paatænkt omtrent saaledes: Kæmper og Trolde, Kongers og Kæmpers Grave, Landets Udseende og Bebyggelse (Stormflod, Skove, Røvere, Tingsteder og Galgehøje, forsvundne Landsbyer, Landsbyers Trætte, Vilde Dyr), Slag og Volde (Danevirke, Margrete m. m.), Sorte Død, Valdemarerne, Kristian IV, Kampe i Middelalderens Slutning, Svenskekrigen, Borgsagn (Nørrevold og Søndervold, Borgvolde, Borgfruen paa Ris), Herremænds Fejde (Svend Graa, Adelbrand, Hr. Tor), Kristendom (Første kristne, Jomfruernes Kirkebygning, Oksernes Kirkeplads, Kirkestene flytter sig selv, Katolsk Kirkeskik, Forsvundne Kirker, Fattigdom paa Præster). Sagn om Præster, Sagn om Bønder, Sagn om Personer og Slægter, Skæmtesagn m. m.

I det foregaaende er et Par Steder antydnet, at der ogsaa fra tysk Side har vist sig Interesse for de slesvigske Folkeminder. Af *Afhandlinger* kan nævnes Handelsmann: »Nordelbische Weinnachten« i »Jahrb. f. d. Landeskunde d. Herz. Schlesw. Holst. u. Lauemb.« IV S. 268; sa.: »Weinnachten in Schleswig-Holst.« (Kiel 1866); sa.: »Figurensteine« (bl. a. Afbildning af Sten ved Hatlund) i »Zeitschr. d. Ges. f. Schlesw.-Holst. Geschichte« XV S. 317; sa.: »Volks und Kinder-Spiele aus S.-H.« (Kiel 1874); sa. meddeler endvidere i »Jahrb.« en Mængde Tilføjelser til Müllenhoffs Sagnsamling, og ikke faa Meddelelser stammer fra Nordslesvig; Chr. Petersen: »Hufeisen und Rosztrappensteine«

i »Jahrb.« VIII S. 167; sa.: »Die Pferdenköpfe auf dem Bauernhäuser« (de udskaarne Hestehoveder i Gavlene har oprindeligt haft den Hensigt at bortskræmme onde Vætter) i »Jahrb.« III S. 208; Hans Philippsen: »Der Hauslauch« (Husløget, som beskyttende mod ondt, særlig mod Lynnedslag), i »Die Heimat« XXIII; »Der Hummel« (Musikinstrument) i »Heimat« 1916 S. 44; Schnack: »Bruus, ein Kartenspiel« i »Die Heimat« XXI S. 266; S. Elden: »Boszelsport« (♠: Boldspil med tung Kugle; jf. Feilberg: »Fra Heden« S. 70) i »Heimat« XII S. 58; C. Jensen: »Die nordfriesischen Insel« (1891) og sa.: »Die nordfries. Inselwelt« (1914). — Mere direkte Interesse har dog flere *Smaaartikler* i »Die Heimat«. Jeg nævner, »Eine Begräbnungsfeier in Nordsleswig« (Hygum) XX S. 18; »Bräuche bei Todesfallen« (Øst-Angel) XXIV S. 300; »Wie z. Z. in Angeln die groszen Hochzeiten gefeiert wurden« XXVII S. 50; »Hochzeitfeier in Nordschleswig vor 40 Jahren« XX S. 243; »Eine Kindtaufe im Nordschleswig (Hygum) XVII S. 101; »Fastnachtsfeier zu St. Jürgen in Flensburg« XXIII S. 54; »Schmiedegilde auf Alsen« (23. Juni) XVI S. XXXVII; [Om Bystok bestaaende af en Jærnstang med Ringe i Angel] VII S. 176; »Angeln un de Angeler« X S. 240; Vor- und Familiennamen im nordlichen Angeln« XVI S. 79. Endelig kan omtales »Der Kindertag« (28. Decbr.) (♠: Thomasdag i Angel) i »Jahrb.« IX S. 120 og A. Wolf: »Beschwörungsformeln d. im Jahre 1608 bestrafter s. g. Wickerinnen (fra Flensburg; der anføres flere halvt danske Trylleformularer) i »Zeitschr.« III S. 415. Værdi for sagninteresserede har maa-ske »Heimatblätter für Alsen und Sundevett«; Frahm: »Nordd. Sagen« og Adalbert Dreesen: »Perlen aus Schlesiens Sagenschatz«, hvilke tre Bøger jeg dog kun kender fra Citater. Et illustreret populært *Oversigtsværk* med mange Smaaartikler, de fleste i tysk Aand, er »Unsere Heimat Nordschleswig, geschichtl., kulturhist., Dichtung und Sage« (Haderslev 1912).

Som det fremgaar af Litteraturoversigten, er der af mange gjort et stort Arbejde med at optegne de sønderjyske Folkeminder. Men ikke alle Emner er lige grundigt undersøgt og fra flere Egne (særlig fra Omraader i Vesteregnet) savnes vist helt

Meddelelser. Mange ældre Folk vil endnu kunne give Oplysninger af Værdi; den yngre Slægt staar derimod fremmed overfor den gamle Bondekultur. Det er at haabe, at det nødvendige supplerende Indsamlingsarbejde maa blive gjort, medens det endnu er Tid, og der er Forventning om godt Udbytte.

OVERSIGT OVER DE I RIGSARKIVET OPBEVAREDE ARKIVALIER VEDRØRENDE HER- TUGDØMMET SLESVIG ELLER SØNDERJYLLAND.

Af F. J. West.

Den her meddelte Oversigt gør ingenlunde Krav paa Fuldstændighed. Den gaar kun til 1848, og omhandler først de regerende Herrers indenrigske civile Centralstyrelses Arkiver, dernæst Melleminstansernes og de afdelte Herrers Arkiver, endelig en Del Haandskrifter og Breve samt nogle Godsarkiver. De lokale Embedsarkiver har ingensinde været afgivet til Rigsarkivet.

A. DEN INDENRIGSKE CIVILE CENTRALSTYRELSES ARKIVER.

1. *Fællesarkivet.*

Sønderjyllands ældste Arkiver er gaaet næsten helt tilgrunde. Af den kongelig danske Hertuginjes Dokumenter er saaledes kun enkelte tilfældige Rester bevaret¹⁾. De holstenske Grever af Huset Schauenburg, som, efter at den kongelige Hertuginjes Mandsstamme var uddød 1375, bemægtigede sig hele Sønderjylland, hvis sydlige Tredjedel de havde haft i Pant siden 1340, har derimod opbevaret deres Dokumenter med stor Omhu — en Omhu, der vidner om den Udholdenhed, hvormed denne begavede Fyrsteslægt forfulgte sine Planer²⁾. De holstenske

¹⁾ Repertorium diplomaticum regni Danici mediævalis. I, VII, jvfr. IV, 16 f

²⁾ Danmarks Riges Historie II, 278.